

„PRÍBEH“ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY ALEBO „SVET VČERAJŠKA“ V MEMOÁROVEJ PRÓZE STEFANA ZWEIGA

GITA GEREMEŠOVÁ

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gita.geremesova@unipo.sk

Abstract:

The author in her article contemplates the autobiographical work of the Austrian writer and humanist Stefan Zweig (1881 to 1942) called "The World of Yesterday", subtitled "The Reminiscences of an European"; Stefan Zweig wrote his autobiography while exiled in Brazil shortly before he committed suicide. On the one hand, Stefan Zweig, direct participant in and witness to two world wars within the "short" 20th century, describes humanity's as well as his own generation's hopes put into the era of liberty and rationality at the background of the disintegration of the Austrian empire. On the other hand, he describes the fall of liberalism and the rise of chauvinistic nationalism (nazism and antisemitism) associated with the degradation of man and human dignity. The great author's faith in and desire for the rise of global civic society have been left unfulfilled until the present day.

Keywords:

Stefan Zweig, World War I., Humanism, Liberalism, Nationalism.

„Zo všetkého, čo sa prihodilo vo veku katastrofy, boli tí, čo prežili z 19. storočia, asi najviac šokovaní úpadkom hodnôt a inštitúcií liberálnej civilizácie, pokrok ktorej mali aspoň vo „vyspelých“ alebo „vyspievajúcich“ častiach sveta za daný. Týmto hodnotami boli nedôvera v diktátorstvo a absolútnu vládu, oddanosť konštitučnej vláde pod slobodne zvolenými vládami a zastupiteľskými zbormi, ktoré garantovali vládu zá-

konov a prijatý korpus občianskych práv a slobôd (...). Štát a spoločnosť mali byť formované hodnotami rozumu, verejnej diskusie, vzdelania, vedy a zdokonaľovania (i keď nie nevyhnutne zdokonaľovania) životných podmienok“, konštatuje britský historik E. Hobsbawm (1998, s. 117 – 118). Vekom katastrofy pomenoval 20. storočie, pričom pre neho „vynašiel“ aj iný slovný konštrukt, a to „krátke 20. storočie 1914-1991“. Pomenovanie „krátke storočie“ sa medzi historikmi mimoriadne ujalo: na nezmerné udalosti dvoch svetových vojen malo ľudstvo iba „krátkych“ sto rokov a čo všetko stihlo napáchať...

Nedobrovoľným účastníkom i svedkom oných dvoch svetových vojen bol aj rakúsky prozaik a dramatik Stefan Zweig, ktorý na sklonku svojho dobrovoľného odchodu zo života v brazílskom exile (Petropolis, 23. februára 1942) napísal knihu spomienok „Svet včerajška“ (Die Welt von Gestern); v slovenskom vydaní (1994) mala podtitul „Spomienky Európana“. V memoároch opísal nádej generácie, ktorá uzrela svetla sveta v 19. storočí – on sám v roku 1881 – a ktorá časy pred vypuknutím prvej svetovej vojny nazývala „zlatým vekom istoty“, „érou rozumu“ (1994, s. 11), „viera v neprestajný, nezadržateľný pokrok mala v onom veku naozajstnú silu akéhosi náboženstva“ (1994, s. 12). A nielen to. Žilo sa v osvietensko-utopickom presvedčení, že „technický pokrok ľudstva nevyhnutne vyvolá okamžitý a rapidný vzostup morálky“ (1994, s. 13).

S. Zweig „napáchol“ bezmedznými ideálmi humanizmu o to viac, že pochádzal zo vzdelanej a kultivovanej meštianskej rodiny, ktorá sa hlásila k židovstvu a ako píše v spomienkach „vo vzťahu k umeniu pociťovali všetci Viedenchania rovnaké právo, lebo láska k umeniu sa pokladala vo Viedni za spoločnú povinnosť a nezmerateľný je podiel židovskej buržoázie, jej pomoc a podpora viedenskej kultúry“ (1994, s. 23). Hlavné mesto monarchie na prelome storočí – pozvoľného konca prvej priemyselnej modernosti – bolo svedkom a miestom umeleckej a intelektuálnej energie tých čias. Tu tvorili svoje diela spisovateľskí veličania ako Arthur Schnitzler, Hugo von Hofmannsthal, Robert Musil, Karl Kraus či Joseph Roth, maliari Egon Schiele, Gustav Klimt a Oskar Kokoschka, skladatelia Arnold Schönberg, Alexander von Zemlinsky, Gustav Mahler, vedec, intelektuál a psychiater Sigmund Freud či hudobný skladateľ Richard Strauss.¹

Súkromný život umelca – v našom prípade S. Zweiga – je aj životom verejným; v konfrontácii či identifikácii duchom doby píše svoje vrcholné prozaické práce, „románové biografie“. Uvedme aspoň „Josef Fouché“, „Mária Stuartovna“, „Mária Antoinetta“, píše i o F. M. Dostojevskom, Erasmovi Rotterdamskom, Sigmundovi Freudovi. Najprv však musel získať „solidné“ vzdelanie, prejsť piatimi rokmi ľudovej školy, ôsmimi rokmi gymnázia s klasickou gréčtinou a latinčinou, popri škole chodiť na „živé“ jazyky, potom navštevovať univerzitu s „povinnými“ cestami do sveta – Berlína, Paríža, Londýna, Ríma.

Život vtedajšej literárnej „bohémy“, ale i študentskej avantgardy, ku ktorej sa S. Zweig hlásil, sa poväčšine viazal na viedenskú kaviareň. V memoároch sugestívnymi slovami popisuje stretnutie s Theodorom Herzlom – „prvým človekom svetovej jinného formátu v mojom živote“ (1994, s. 70) – významným reprezentantom západného židovstva, resp.

idey sionizmu ako moderného židovského nacionalizmu a autorom neveľkého spisu, skôr brožúry „Židovský štát“. V ním vydávaných „Neue Freie Press“ dostal S. Zweig prvú literárnu príležitosť v podobe napísania krátkej prózy. Po tomto úspechu „v duši (...) mal jasno, kam sa bude uberať v nasledujúcich rokoch; veľa vidieť, veľa sa učiť a až potom začať“ (1994, s. 81). Zámer bezozvyšku naplnil. Bezprostredne posledné roky pred vypuknutím prvej svetovej vojny, roky neuveriteľného optimizmu, „zázračnej bezstarostnosti“, kedy „Európa nikdy nebola silnejšia, bohatšia, krajšia, nikdy vrúcnejšie neverila v lepšiu budúcnosť“ velebí slovami: „Lutujem každého, kto neprežil mladosť v posledných rokoch dôvery v Európu“ (1994, s. 127, s. 129).

Okrem absorbovania kultúrnych podnetov a zážitkov doby univerzitný študent a začínajúci literát si všima aj politickú „mapu“ monarchie – predovšetkým Viedne ako hlavného mesta – ktorá sa viac-menej identifikovala s politicko-ideologickým obrazom doby. Vtedajším straníckym odznakom bol – v gombíkovej dierke zasunutý – červený klinček, znak príslušnosti ku socialistom (Victor Adler), kým biely symbolizoval kresťanskosociálnu stranu, ktorej predseda Karl Lueger obratne zneužíval vtedajšie antisemitské predsudky kresťanov i menšiny sekulárnejšie orientovaných jedincov. Ale už sa tu vynáral tretí kvet, modrá nevädza, Bismarckova obľúbená kvetina a odznak veľkomeckej národnej strany, „ktorá – vtedy to ešte nik nechápal – (...) pracovala na rozbití rakúskej monarchie a bojovala za vznik veľkého Nemecka (...)“ (1994, s. 47) a tým predbehla Hitlerove sny.

Prvá svetová vojna bola a je témou nespočítateľných monografií, štúdií i článkov historikov, resp. najrôznejších vedných odborov. Pracujú s približne rovnakými argumentmi pri hľadaní príčin jej vzniku, kde sa primárne zdôrazňuje boj o „životný priestor“, t.j. trhy, následne neexistencia mocnej nadnárodnej inštitúcie schopnej sprostredkovať rámec pri riešení konfliktov (Clark 2014). Francúzsky historik F. Mitterrand, autor úchvatnej monografie „Zvrhnutí orli. Pád Romanovovcov, Habsburgovcov a Hohenzollernovcov“, upozorňuje na dvojaký paradox vojny. Tým prvým bol fakt, že bezprostredne po jej vypuknutí sa črtala jedna z hlavných tém celého konfliktu, a to vojna demokracií proti autokratickým režimom, republiky proti despotizmu, ale s mimoriadnym paradoxom, že „najautokratickejší zo všetkých režimov, Rusko, je súčasťou rovnakého tábora ako demokracie“ (2013, s. 71-72). Autokraciami sú samozrejme Nemecko a Rakúsko-Uhorsko ako štáty mocenského zoskupenia, Trojspolku (Ústredné mocnosti), demokraciami sú Anglicko a Francúzsko ako štáty Dohody, na strane ktorých bojuje Rusko s režimom cárskej autokracie. Druhý paradox vojny – podľa F. Mitterranda – väzí v tom, „že

¹ Jedinečnú atmosféru Viedne z čias pred vypuknutím prvej svetovej vojny – „atmosféru“ recesie – popisuje napríklad francúzska autorka C. Sauvatová v monografii venovanej múze vtedajších umelcov Alme Mahlerovej, „Alma Mahlerová a vždycky budú lhať“ (Praha: Argo 2014). S. Zweig v kapitole príznačne nazvanej „Svet istoty“ hovorí: „Všetko v našej takmer tisícročnej rakúskej monarchii akoby boli založili natrvalo a štát sám bol najvyšším garantom stálosti. Práva, ktoré zaručoval občanom, uzákonil parlament, slobodne volené zastupiteľstvo ľudu, a každá povinnosť bola prísne vymedzená (...). Každý vedel, koľko vlastní alebo koľko mu prináleží, čo je dovolené a čo zakázané (...). V tejto rozľahlej ríši všetko stálo pevne a neochvejne na svojom mieste (...). Nik neveril, že príde vojna, revolúcie a prevraty. Všetko radikálne, všetko násilnicke považovala táto éra rozumu za nemožné“ (1994, s. 11).

vstup do prvej svetovej vojny sa vždy ukazoval ako sprevádzaný obrovskou vlnou nadšenia; zo všetkých strán sa nevedomé masy s kvetinami v hlavniach pušiek hrnú do skazy, nič netušiac o tom, čo ich čaká; je to celkom pochopiteľné, pretože zatiaľ nikto nevie, čo je to moderná vojna. Je to pravdivé a zároveň nepravdivé“ (2013, s. 72). Pravdivé, lebo nadšení sú takmer všetci. Jedinou výnimkou do istej chvíle boli socialisti, je tu Jean Jaurés, socialistický poslanec francúzskeho parlamentu, ktorý v roku 1904 založil denník *L'Humanité*. 31. júla 1914 bol zavraždený šialencom, možno zmanipulovaným vojnovými štváčkami. Vzápätí kňazi kázali pred oltármi, nemeckí sociálni demokrati inštitucionálne ukotvení v II. internacionále, ktorí donedávna pranierovali militarizmus ako najväčší zločin, hlasovali za vojnové úvery, hrmotili ešte väčšmi ako ostatní, aby ich len nepokladali podľa vyjadrenia cisára Wilhelma za „chasníkov bez vlasti“.

Vyššie uvedené paradoxy precítil na vlastnej „koži“ aj S. Zweig. Podme však poporiadku. Príčiny vojny vidí a hľadá všade tam, kde profesionálni historici a politológovia, podľa ktorých vzostup industriálnej modernosti nezvládla žiadna mocnosť, veda a technika prerástla ľuďom cez hlavu, veda a technika začali žiť vlastným životom. Slovom S. Zweiga: „Vzostup nastal azda prirýchlo (...). Francúzsko sa nadúvalo bohatstvom. Zachcelo sa mu ešte viac (...). Rakúsko anektovalo Bosnu (...) a Nemecko, ktoré dovtedy obišlo naprázdno, už upínalo labu na zlostný úder (...). Našou jedinou vinou bola ľahkovážna viera, že na poslednú hodinu rozum zabráni šialenstvu“ (1994, s. 129, s. 130, s. 131).

Vo vzťahu ku S. Zweigovi sú o čosi „pikantnejšie“ mitterrandovské paradoxy vojny. O čo ide? Po vypuknutí vojny Stefan Zweig „neponáhlal sa do zablatených haličských plání“ – ironizuje Zweigov „defetizmus“ V. Fiala (2004, s. 448) – ale vďaka dobrému známemu získal miesto vo Vojnovom tlačovom stane a Vojnovom archíve vo Viedni, lebo „mojej povahe – nehanbím sa otvorene priznať tento defekt – nesedí hrdinstvo“ (1994, s. 148).

Za úlohu dostal spolupracovať pri vydávaní vlastneckých časopisov Rakúska a Uhier; okrem toho upravoval správy o hrdinských činoch rakúskych vojakov na fronte. Na začiatku vojny prepadol vojnovému blúzneniu a snu o víťazstve i bratstve Nemecka a Rakúska na fronte, ktoré údermi svojich pästí pokoria nepriateľa. V memoároch naznačuje, že práve preto sa odmlčal svojim priateľom vo Francúzsku, Anglicku a Belgicku. Súc svedkom všeobecnej mobilizácie podľaňhol – podľa vlastných slov – davovému výbuchu, v ktorom bolo čosi veľkolepé, strhujúce, ba priam zavládajúce... Tisíce a státisíce ľudí cítili ako nikdy pred-

tým to, čo mali cítiť skôr v mieri: že patria k sebe. „Všetky rozdiely medzi stavmi, jazykmi, triedami, náboženstvami zaplavila v tom jednom okamihu riava pocitu bratstva (...). Skladali hold neznámej moci, ktorá ich vyniesla zo všedného dňa (...)“ (1994, s. 145).

Na jar roku 1915 veľká rakúsko-nemecká ofenzíva prelomila pri Tarnówe ruské línie a jediným sústredeným útokom dobyla Halič a Poľsko. Vtedy poverili Zweiga zvláštnou úlohou. Mal ísť do Haliče, aby získal informácie z oblasti, ktorú sa podarilo víťaznou protiofenzívou rakúskej armády získať naspäť. Cestu uskutočnil v lazaretnom vlaku, kde došlo – povedané biblickým jazykom – k jeho obráteniu. „A po prvý raz som videl „nepriateľa“. V Tarnówe som naďabil na prvý transport zajatých ruských vojakov (...). Sanitári sa skôr potácali ako chodili, takí boli unavení (...). Lekár ani ošetrovatelia nevedeli po ukrajinsky ani po chorvátsky; jediný, ktorý ako-tak pomáhal, bol starý bielovlasý kňaz, aj on si rozochvene sťažoval, podobne ako zúfalý lekár na nedostatok morfia, že mu chýba olej na posledné pomazanie, že si nemôže splniť svätú povinnosť“ (1994, s. 160, s. 161).

S. Zweig ono obrátenie, teda rozhodný postoj proti vojne, precítil či vykonal na dvakrát, a to z vagóna hľadiac na ruských zajatcov a vypíšuc svoju bolesť, protest i smútok v dráme „Jeremiáš“ (1917), ktorú nazval svojim najosobnejším, najsúkromnejším dielom. Biblická postava proroka Jeremiáša je symbolom zničenia všetkého, čo súviselo s vierou a nádejou Izraela, nespokojnosti s nepravosťou, veď útočí na falošné istoty: chrám, bohoslužbu, obriezku a ohlasuje katastrofu. Zároveň sa utvrdzuje vo svojej vernosti Bohu. Druhý raz (1934) v próze „Triumf a tragika Erasma Rotterdamského“, v ktorej na pozadí životného príbehu renesančného humanistu a teológa riešiacoho dilemu „luteránstvo alebo pápežstvo“ – pre ktorého navyše Kristus nebol askétom, ale radostným epikurejcom – sa „vyrozprával“ z bolesti nad vraždou rakúskeho spolkového kancelára, kresťanského sociála Engelberta Dollfussa (25. júla 1934). Vraždu tohto odporcu nacionálneho socializmu zorganizovala nacionálna strana Rakúska v réžii hitlerovského Nemecka. Krátka odysea povojnového Rakúska, podľa S. Zweiga krajiny umelo vytvorenej víťaznými štátmi, končí 12. marca 1938 vstupom Hitlera do svojej rodnej dediny Braunau, ležiacej na rakúsko-nemeckej hranici a deň predtým vymenovaním šéfa rakúskej NSDAP Arthura Seyss-Inquarta za kancelára. Ten sa onedlho stáva ríšskym ministrom bez portfeye. S. Zweig v tejto súvislosti uviedol: „Dnes viem, že bez všetkého súcitu a predtuchy, ktoré ma sužovali za vojny, by som ostal spisovateľom z čias pred vojnou, bol by som „príjemne pohnutý“ (...), no nikdy by som sa nevzmužil, nechá-

pal, nikdy by to mnou neotriaslo až do hĺbky duše“ (1994, s. 163).

Po skončení prvej svetovej vojny sa S. Zweig vrátil do Rakúska, ktoré doslovne živorilo na mape Európy. Napriek tomu „ani v jednom národe, ani u samého seba nikdy nepociťoval takú silnú túžbu po živote ako vtedy, keď išlo o posledné: o existenciu, o prežitie“ (1994, s. 189). Popri vlastnej tvorbe sleduje verejný a politický život, jednanie mierových konferencií a 14 bodov mierového programu amerického prezidenta W. Wilsona, ktorý predniesol v januári roku 1918 v Kongrese USA osobitne. V 14. bode uvedený dokument požaduje ustanovenie Spoločnosti národov, ktorá by poskytovala všetkým, veľkým i malým štátom záruky politickej nezávislosti a územnej integrity. „Dnes vedía všetci – my niekolkí sme to vedeli už vtedy – že tento mier bol jednou, ak nie *najväčšou* morálnou možnosťou histórie. Wilson to pochopil. Vo svojej ďalekosiahlej vízii načrtol plán naozajstného a trvalého svetového dorozumenia“ (...), ibaže „my starší“, pokračuje Zweig, „preukázali sme našu neschopnosť, nadnárodnou organizáciou sme včas nezahatali cestu nebezpečnej novej politizácii sveta“ (1994, s. 190, 192). Zweig mieni predovšetkým fakt, že plénum Spoločnosti národov nezastavilo „nemecký, nevyliciteľne militaristický národ“ (1994, s. 200), so všetkými poctami ho prijalo medzi seba a hlavne pôžičkami sa podporovalo jeho hospodárstvo, „v skutočnosti jeho tajné vyzbrojovanie“ (1994, s. 201).

Zmena zákonov v povojnovom Rakúsku mu umožnila svadbu s jeho družkou Friderikou Máriou von Winternitz. Spoločne s ňou a jej deťmi žil od roku 1919 v Salzburgu v dome na Kapuzinerbergu, o čom vo „Svete včerajška“ nenájdeme ani zmienku; v tomto zmysle sú jeho memoáre viac verejné ako súkromné. Celkom iste dvadsiate roky minulého storočia prežité v Salzburgu patrili v živote S. Zweiga k najšťastnejším a priniesli mu i mimoriadne literárne úspechy predovšetkým na poli „románových biografii“, o ktorých sme sa zmienili vyššie. Sám Zweig necelé desaťročie medzi rokmi 1924 a 1933 komentuje nasledovne: „V mojom súkromnom živote bolo najpozoruhodnejšie to, že v tých rokoch zavítal do môjho domu hosť, pohodlne sa u mňa uvelebil, hosť, ktorého som nečakal: úspech“ (1994, s. 201). O miere sily a mohutnosti humanistického posolstva jeho diela svedčí aj fakt, že v hitlerovskom Nemecku bolo prísne zakázané. S. Zweig to nazval vetou: „Som spisovateľ, ktorý (...) živý kráča za svojou mŕtvolou“ (1994, s. 201). Popri spisovateľskej práci sa venuje zbieraniu autografov, a tak si zadovážil rukopisy nesmrteľných diel, rukopisy Mozarta, Bacha a Beethovena, Goetheho i Balzaca. Popri tom veľa cestuje a na jar roku 1928 dostal pozvanie, aby sa zúčastnil ako delegát rakúskych spisovateľov na

oslavách stých narodenín Leva Tolstého v Moskve, pričom „pociťoval pulz našich čias v Rusku tak intenzívne ako zriedkakedy v živote“ (1994, s. 214). Z Ruska si odnášal dve ikony a tým najcennejším, čo si priniesol domov, bolo priateľstvo s Maximom Gorkým.

V dome na Kapucínskom vršku, ktorý po jeho odchode do Anglicka v roku 1933, resp. 1934 pripadol nacistom, ho navštívili Romain Rolland a Thomas Mann, H. G. Wels, Jakob Wassermann, James Joyce, Franz Werfel, Hugo Hofmannsthal, Paul Valéry či skladatelia M. Ravel, Richard Strauss, Arturo Toscanini a mnoho ďalších. Ale začali roky tridsiate, čas hákového kríža... Predposledná kapitola „Sveta včerajška“ je nazvaná príznačným „incipit Hitlera“, teda niečo ako počiatky či začiatky Hitlera. Zamýšľa sa nad koreňmi nacionálneho socializmu: okrem nezamestnanosti, inflácie, politickej krízy a „pochabosti“ Západu vidí aj iný zdroj. „Nemecko nebolo len nepretržite triednym štátom, ale v rámci tohto triedneho ideálu bolo navyše zaťažené neotrasiteľným preceňovaním a zbožňovaním „vzdelanosti“ (...). Nič väčšie nezviedlo nemeckých intelektuálov ako táto ich vzdelanecká povýšenosť a v Hitlerovi videli len agitátora z pivárni (...)“ (1994, s. 229). Povedané inak, duch nemeckého osvietenstva podcenil fátum zvané Hitler, jeho geniálnu propagandu, ktorá sľubovala všetkým všetko: vojakom a Nemecku navráti militaristického ducha, zbrojárov odbremení od strachu z boľševikov, monarchistom priblíži cisára...

O rokoch 1934-1940 v Anglicku sa mu nežiada veľa rozprávať. Ak nanovo rekonštruje politické chyby po prvej svetovej vojne, zdôrazňuje, že „sloboda a samostatnosť sa dajú uchovať len v rámci spojenia všetkých veľkých a malých štátov do nadradeného spoločenstva. Fakt, že sa *nevytvorila* táto nadradená organizácia – naozajstný, absolútny zväz národov – a uskutočnila sa len druhá časť jeho programu, samostatnosť malých štátov, neutíšil situáciu, ale plodil ustavičné napätie“ (1994, s. 253).

Stefan Zweig a jeho druhá žena Charlotte Elisabeth Altmann spoločne spáchali samovraždu 23. februára 1942 v Petropolis, v Brazílii. Stefan Zweig akoby napísal sám sebe, vlastnou rukou, dva nekrológy. Ten prvý sa nachádza hneď v úvode knihy „Svet včerajška“, kde čítame: „Odtrhli ma od všetkých koreňov, a dokonca od zeme, ktorá živila tieto korene – som naozaj človek, ktorému niet páru v uplynulých časoch. Narodil som sa roku 1881, vo veľkej a mocnej ríši, v monarchii Habsburgovcov, no nehľadajte ju na mape: zmizla bez stopy. Vyrastal som vo Viedni, v dvojtisícročnej nadnárodnej metropole a musel som ju opustiť ako dáky zločinec, ešte kým ju zdegradovali na provinčné nemecké mesto. Moje literárne dielo spálili do tla v jazyku,

v ktorom som ho napísal, a práve v tej istej krajine, kde si moje knihy našli priateľov medzi miliónmi čitateľov. A tak už nikam nepatrím, všade som cudziniec (...), prišiel som aj o pravú otčinu (...), o Európu, ktorú už po druhý raz trhajú na kusy v bratovražednej vojne“ (1994, s. 7).

Druhý sa nachádza v liste, ktorý zanechal v ďalekom brazílskom exile a kde píše: “Každý deň som miloval túto krajinu viac a nebol by som chcel znovu vybudovať svoj život na nijakom inom mieste po páde a strate sveta môjho vlastného jazyka a po sebazničení mojej duchovnej vlasti, Európy. Avšak začať všetko odznova po 60. narodeninách si vyžaduje mimoriadne sily a moje vlastné boli opotrebované rokmi túlania sa bez domova. Preto chcem ukončiť svoj život v pravom čase, dôstojne, ako človek pre ktorého kultúrne dielo bolo vždy jeho najväčším šťastím a osobná sloboda najvzácnejším majetkom na tejto zemi. Pozdravujem všetkých svojich priateľov: nech vidia východ slnka po tejto dlhej noci. Ja, ktorý som veľmi netreplivý, pôjdem pred nimi.”

Literatúra:

- CLARK, CH.: *Náměsíčníci: Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha: BB/art 2014.
- FEUCHTWANGER, E.: *Můj sused Hitler. Skutočný príbeh židovského chlapca*. Bratislava: TRIO Publishing 2014.
- FIALA, V.: *Vídeň, literární toulky dunajskou metropolí*. Praha: ASPI Publishing 2004.
- HANUS, M.: *Vojna, ktorá nemusela byť*. In: *Týždeň*, roč. 11., 14. júl 2014, č. 29, s. 14 – 16.
- HOBBSAWM, E.: *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914 – 1991*. Praha: Argo 1998.
- MITTERRAND, F.: *Zvrhnutí orli. Pád Romanovovcov, Habsburgovcov a Hohenzollernovcov*. Bratislava: Kalligram 2013.
- PEHE, J.: *Před katastrofou: 1914 a 2014*. In: *Právo. Salon. Literární a kulturní příloha*. 3. července 2014, č. 877, s. 3, 5.
- ROTZER, H. G.: *Auf Einen Blick: Literatur Geschichte*. Bamberg: C. C. Buchners Verlag 1996.
- SAUVATOVÁ, C.: *Alma Mahlerová a vždycky budu muset lhát*. Praha: Argo 2014.
- Stefan Zweig – 70 years. Dostupné na internete: http://web.nli.org.il/sites/NLI/English/collection_s/personalsites/archive_treasures/Pages/zweig.aspx
- ZWEIG, S.: *Svet včerajška. Spomienky Európana*. Bratislava: PROMO International 1994